

Отримано: 26 грудня 2019 р.

Прорецензовано: 8 січня 2020 р.

Прийнято до друку: 8 січня 2020 р.

e-mail: huzenko.v.a@onu.ua

DOI: 10.25264/2415-7384-2020-10-60-64

Шрагіна Л. І., Гузенко В. А. Вплив структури пізнавальної активності на академічну успішність студентів-психологів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, січень 2020. № 10. С. 60–64.

УДК 159.923

Шрагіна Лариса Ісаківна,*доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи
Одеського національного політехнічного університету***Гузенко Віра Анатоліївна,***кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи
Одеського національного політехнічного університету*

ВПЛИВ СТРУКТУРИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ НА АКАДЕМІЧНУ УСПІШНІСТЬ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Пізнавальна активність студентів-психологів – важлива ланка у формуванні пізнавальної потреби, коли постійне набуття та поповнення фахової інформації стає необхідністю, що спонукає до напруженої самостійної, активної та творчої праці зі здобуття знань. Дослідження пізнавальної активності студентів першого курсу засвідчило її нестабільність, що означає наявність можливості активно впливати на неї. Підґрунтям для підвищення пізнавальної активності студентів-психологів слугують такі її компоненти, як: «самостійність у вирішенні навчальних завдань» та «інтеграція навчального матеріалу в життєвий досвід». Інші компоненти потребують корекційного впливу. Вирішальним чинником, що впливає на академічну успішність студентів, є висока «регуляторна ознака» та «надситуативна активність».

Ключові слова: *пізнавальна активність, структура пізнавальної активності, академічна успішність, студенти-психологи.*

Larysa Shrahina,*Doctor in Psychological Sciences, professor of the Psychology and Social Work Department,
Odessa National Polytechnic University, Odessa***Vira Huzenko,***Ph.D, the Associate professor of the Psychology and Social Work Department,
Odessa National Polytechnic University, Odessa*

THE INFLUENCE OF THE COGNITIVE ACTIVITY STRUCTURE OF STUDENTS-PSYCHOLOGISTS ON THEIR ACADEMIC PROGRESS

Cognitive activity of psychology students is an important link in the formation of cognitive needs, when the constant acquisition and updating of professional information becomes a necessity, which leads to intense independent, active and creative work to obtain the necessary knowledge. Thus, the purpose of the article is to determine the features of the structure of cognitive activity as a factor in the success of students' learning activities.

Materials and methods of investigation: theoretical – analysis, comparison and generalization of scientific literature according to the problem of research; empirical – “The method of research the signs of cognitive activity of university students” by Y. Y. Zhukov, analysis of academic progress of students; mathematical data processing – quantitative and qualitative data analysis, correlation analysis, t-Student criterion. Statistical analysis was conducted by using the STATISTICA software package. Cognitive activity research of the first-year students revealed its instability that means the possibility of active influence on it.

Some students negatively evaluate the following signs: regulatory sign (students complain about inattention and distraction; they admit that they do not prepare for classes and do not search for their own ways of solving task, so doing them only to the teacher's instructions); conscious interest (students use only compulsory literature, they are not inclined to ask the teacher further, and find the additional material unnecessary); the effectiveness of organization of the process of solving learning problems (students miss classes, not ready for credit, do not use tools for self-organization); super-situational activity (the students do not consider necessary to do additional non-compulsory tasks, attend voluntary classes and study additional specialized literature); comfortable learning activities (students complain about poor performance and non-satisfying activities). So these signs need attention and correction. A decisive factor affecting students' academic progress is the high “regulatory trait” and “super-situational activity”. The basis for enhancing cognitive activity of students-psychologists can use such components as: “independence in solving educational problems” and “integration of educational material in life experience”.

Keywords: *cognitive activity, structure of cognitive activity, academic progress, psychology students.*

Постановка проблеми. Сучасна вища освіта переживає кризу. Сьогодні все гостріше постає проблема вдосконалення організації навчально-пізнавальної діяльності студентів ЗВО в процесі їхньої профе-

сійної підготовки. Сучасних викладачів усе більше турбують відповіді на запитання: «Як досягнути рівня європейських стандартів вищої освіти? Як можна підвищити ефективність навчального процесу? Як та які створювати умови для розвитку майбутніх фахівців, як досягти їхнього високого інтелектуального та професійного розвитку? Як сприяти самореалізації особистості студента в процесі навчання у ЗВО?».

Для якісної професійної підготовки важливе питання розвитку в студентів пізнавальної активності й досягнення такого її рівня, коли постійне набуття та поповнення фахової інформації стає потребою, яку неможливо задовольнити, що, своєю чергою, спонукає їх до напруженої самостійної, активної та творчої праці зі здобуття необхідних знань. Проте це питання поки що належно не проаналізовано. Дослідження, які вивчають особливості пізнавальної активності, її роль у процесі підготовки фахівців різних спеціальностей у виші, нечисленні, незважаючи на їх важливість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пізнавальна активність як психологічний феномен уже досить давно є предметом вивчення педагогів і психологів (Л. П. Аристова, М. І. Махмутов, Т. І. Шамова та ін) [1; 10, 12]. Їхні дослідження спрямовані на визначення структури, видів пізнавальної активності, вивчення її взаємозв'язків із деякими особистісними особливостями та певними видами діяльності. Учені психолого-педагогічного профілю досліджують окремі аспекти пізнавальної активності дітей дошкільного, молодшого, середнього та старшого шкільного віку й дещо менше – студентів. З-поміж сучасних авторів, що вивчають пізнавальну активність студентів та її структуру варто відзначити Т. Г. Веретенко, О. О. Горшкову, О. С. Жукова, О. Ю. Жукову, Є. В. Малкову, О. Л. Мачушник, В. М. Ребенок та ін. [2; 4; 7; 8; 9; 11].

Зокрема дослідження О. Л. Мачушник засвідчують, що у студентів-психологів під час навчання не зростає пізнавальна активність і прагнення виконувати ускладнені завдання, які вимагають від них активності, творчого та неординарного підходу. Навпаки, студенти прагнуть виконувати знайомі та необтяжливі завдання. У «зоні ризику» перебувають друго- та третьокурсники [9]. Такі висновки загострюють актуальність обраної теми, оскільки професія психолога вимагає від фахівця вміння вирішувати нестандартні завдання й проблеми, постійно підвищувати рівень власних знань і засвоювати нові засоби надання психологічної допомоги.

Мета статті – визначити особливості структури пізнавальної активності як чинника успішності навчальної діяльності студентів.

Матеріали і методи дослідження: теоретичні – аналіз, порівняння й узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження; емпіричні – «Методика дослідження ознак пізнавальної активності студентів ВНЗ» Ю. Ю. Жукова, аналіз академічної успішності студентів; математичної обробки даних – кількісний та якісний аналіз даних, кореляційний аналіз, t-критерій Стьюдента. Статистичний аналіз проведено з використанням пакету програм STATISTICA.

Виклад основного матеріалу. Донедавна провідне місце в теорії навчання посідав умовно-рефлекторний процес. Навчання розглядали як процес повідомлення учням (студентам) знань, що повинні стимулювати пізнавальну й дослідницьку активність. Дотримання цієї парадигми призвело до нівелювання навчального процесу як такого. Навчання перетворилося в механічне транслювання інформації вчителем та не менш механічне засвоєння її учнями (студентами). Щоб змінити цю ситуацію, згодом у навчальному процесі все частіше почали використовувати різні види самостійних і творчих робіт, які вимагали від учнів (студентів) пошукової діяльності, уміння володіти прийомами логічного мислення, що найкраще сприяє активізації пізнання. Наступним кроком стало декларування свободи у виборі напрямів і тем дослідницької або пошукової діяльності студентів.

Успішність навчальної діяльності студентів залежить від багатьох чинників, із-поміж яких матеріальне становище, стан здоров'я, вік, сімейний стан, рівень залишкових знань, володіння навичками самоорганізації, планування і контролю своєї діяльності (передовсім навчальної), мотиви вибору ЗВО і професії; інформованість про специфіку навчання у ЗВО, форма навчання (очна, вечірня, заочна, дистанційна тощо), матеріальна база ЗВО; рівень кваліфікації викладачів, престижність ЗВО й, нарешті, індивідуальні психологічні особливості студентів.

Психологи та дидактики найчастіше називають такі чинники успішної навчальної діяльності студентів, як рівень інтелекту, креативність, навчальна мотивація, висока самооцінка тощо. О. Г. Виноградов указує, що основними предикаторами академічної успішності в реальних життєвих умовах є ціннісні та стильові змінні й рівень пізнавальної активності [3]. Власне пізнавальна активність усе частіше стає об'єктом уваги сучасних учених як чинник академічної успішності студентів.

Активність студентів, як правило, виявляється в їхньому ставленні до пізнавальної діяльності. Крім того, активність – це один із найважливіших результатів процесу навчання, своєрідний «пусковий механізм» вияву всіх аспектів особистості студента: інтерес до нового, прагнення до успіху, радість пізнання, установка на вирішення пізнавальних суперечностей. Кінцевим результатом цього процесу є активність як стійка потреба, коли сформувався інтерес до певної галузі знань і діяльності, як здатність і

прагнення до самоосвіти та самовдосконалення та як навички самоорганізації особистості в процесі її життєдіяльності.

Усю багатоплановість досліджень пізнавальної активності загалом можна звести до двох основних напрямків:

- пізнавальна активність як діяльність;
- пізнавальна активність як риса, якість особистості.

Розглянемо основні визначення поняття «пізнавальна активність».

М. І. Махмутов визначає пізнавальну активність як вияв у навчальному процесі вольової, емоційної та інтелектуальної сторін особистості [10]. Г. І. Шамова розглядає її як єдність діяльності, у якій виявляється особистість самого учня й бажання мобілізувати свої морально-вольові зусилля, щоб досягнути навчально-пізнавальної мети [12]. Найбільш глибоко поняття «пізнавальна активність» проаналізувала Л. П. Аристова, яка розглянула пізнавальну активність як прояв перетворювального ставлення суб'єкта до навколишніх явищ і предметів. На думку авторки, без такого ставлення дії учня не можуть бути активними [1].

О. О. Горшкова відзначає, що до пізнавальної активності людини інтегровані два начала: природне, що характеризує людину як «потенційного творця», і культурне, яке свідчить про можливість цілеспрямованого розвитку цієї якості особистості в процесі освіти. Також пізнавальна активність розвивається в людини впродовж усього життя і може змінюватися у зв'язку з переорієнтацією життєвих планів і установок особистості, сприяє підготовці до інноваційної діяльності [4].

Активність студентів свідчить про ставлення до пізнання в конкретній навчальній ситуації, а також функціює як якість особистості, що має соціальне значення.

Отже, під пізнавальною активністю розуміють цілеспрямоване складне утворення, яке особистість набуває, закріплює і розвиває під впливом найрізноманітніших чинників: суб'єктивних (допитливість, посидючість, воля, мотивація, тощо), об'єктивних (навколишні умови, особистість викладача, методи і прийоми навчання тощо).

Ю. Ю. Жуков у своїх дослідженнях виокремив 7 груп ознак пізнавальної активності студентів: регуляторна ознака, усвідомлений інтерес, самостійність у вирішенні навчальних завдань, ефективність організації процесу вирішення навчальних завдань, інтеграція навчального матеріалу в життєвий досвід, надситуативна активність, комфортність навчальної діяльності [6]. Саме ці ознаки ми взяли за основу нашого емпіричного дослідження структури пізнавальної активності студентів.

У дослідженні взяли участь студенти 1 курсу спеціальності «Психологія» Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Загальний обсяг вибірки становлять 62 особи (53 дівчини та 9 юнаків). Студентів першого курсу обрано для участі в дослідженні через унікальну навчальну ситуацію – перехід від навчання в школі до навчання у ЗВО. Зміна вимог, викладачів, місця навчання, навчальних дисциплін дає змогу оцінити пізнавальну активність студентів у чистому вигляді.

Успішність навчальної діяльності визначено за допомогою суб'єктивної оцінки студентів і викладачів якості засвоєних знань і навичок, а також повноти, глибини засвоєння. Для визначення успішності навчальної діяльності проаналізовано результати екзаменаційно-залікової сесії студентів після першого семестру.

«Методика дослідження ознак пізнавальної активності студентів ВНЗ» Ю. Ю. Жукова дає змогу оцінити такі ознаки:

- регуляторна ознака (пошук варіантів виконання завдань, підготовка до занять, висока стійкість уваги, рідкісні відлучення на щось стороннє);
- усвідомлений інтерес (знайомство з додатковим матеріалом, наявність запитань до викладача, вивчення додаткової літератури, пошук відповідей на питання в літературі, пошук відповідей на питання в Інтернеті);
- самостійність у вирішенні навчальних завдань (звернення за допомогою до викладача, звернення за допомогою до студентів, наявність нововведень у навчальній роботі);
- ефективність організації процесу вирішення навчальних завдань (ефективна організація навчання, висока частота відвідування занять, ведення щоденника організації навчання, завчасність підготовки до заліків);
- інтеграція навчального матеріалу в життєвий досвід (ідеї застосування знань у житті, інтерпретації подій на основі знань);
- надситуативна активність за кількістю виконаних необов'язкових завдань (виконання необов'язкових завдань, вивчення додаткової літератури, відвідування добровільних занять);
- комфортність навчальної діяльності (задоволення від пізнання, упевненість виконання завдань, висока навчальна працездатність).

Методика складається з двох частин. Перша частина анкети виявляє описані ознаки та їх вираженість. Закрита анкета (2-га частина методики), крім вимірювання пізнавальної активності, спрямована на вивчення умов навчальної діяльності [5].

Діагностика студентів за допомогою «Методики дослідження ознак пізнавальної активності студентів ВНЗ» Ю. Ю. Жукова дала змогу визначити й описати певні особливості структури пізнавальної активності, притаманні студентам-психологам першого курсу.

З аналізу мінімальних значень визначено, що деякі студенти негативно оцінюють у собі такі ознаки:

- регуляторна ознака (студенти скаржаться на неувважність на заняттях; визнають, що не готуються до занять і не шукають власних способів вирішення завдань, виконуючи їх тільки за вказівками викладача);
- усвідомлений інтерес (студенти використовують лише обов'язкову літературу, не схильні додатково запитувати викладача та вважають додатковий матеріал непотрібним);
- ефективність організації процесу вирішення навчальних завдань (студенти пропускають заняття, завчасно неготові до заліків, не використовують інструменти для самоорганізації);
- надситуативна активність (студенти не вважають за потрібне виконувати додаткові необов'язкові завдання, відвідувати добровільні заняття та вивчати додаткову спеціалізовану літературу);
- комфортність навчальної діяльності (студенти скаржаться на низьку працездатність і заняття, що не приносять задоволення) [6].

Результати оцінки варіативності показників говорять про нестабільність більшості ознак пізнавальної активності. Проте такі ознаки, як «самостійність у вирішенні навчальних завдань» ($V=28,1$) та «інтеграція навчального матеріалу в життєвий досвід» ($V=27,3$), стабільні й відповідають середньому рівню.

Оскільки Ю. Ю. Жуков стверджує, що показники, отримані за методикою, розподілено за нормальним законом, то розрахунки середнього вибіркового та квадратичного відхилення дали змогу визначити нормативні інтервали прояву ознак пізнавальної активності для нашої вибірки.

Отже, пізнавальна активність більшості досліджуваних розвинута на середньому рівні (67,74%), низький рівень пізнавальної активності діагностовано в 14,52%, а високий – у 17,74%.

Регуляторна ознака пізнавальної активності в 19,35% респондентів розвинута на високому рівні, у 58,07% – на середньому, у 22,58% – на низькому.

Усвідомлений інтерес до обов'язкового та додаткового навчального матеріалу на високому рівні в 17,74%, на середньому – у 67,74%, а на низькому – у 14,52% респондентів.

Самостійність у вирішенні навчальних завдань високо розвинута в 14,52%, на середньому рівні – у 64,52%, на низькому – у 20,96% досліджуваних.

Власну ефективність в організації процесу вирішення навчальних завдань високо оцінюють 19,35% студентів, середньо – 69,36%, низько – 11,29%.

Інтеграція навчального матеріалу в життєвий досвід на високому рівні в 17,74%, на середньому – у 64,52%, на низькому – у 17,74% респондентів.

Надситуативна активність, тобто кількість виконаних необов'язкових завдань, висока в 16,13%, середня – у 69,35%, низька – у 14,52% студентів.

Комфортність навчальної діяльності високо оцінює 6,45% студентів, середньо – 77,42%, низько – 16,13%.

Як і очікувалося, більшість даних за всіма шкалами перебувають у межах середнього інтервалу. Але зацікавлюють крайні результати. Приміром, комфортність навчальної діяльності високо оцінює дуже малий відсоток респондентів (6,45%). Майже 23% опитаних низько оцінюють регуляторну ознаку пізнавальної активності та близько 21% – власну самостійність у вирішенні навчальних завдань. Лише у п'ятій частині досліджуваних регуляторна ознака й ефективність організації процесу вирішення навчальних завдань розвинуті на високому рівні.

Для того, щоб з'ясувати, чи є пізнавальна активність чинником успішної навчальної діяльності, треба виявити наявність зв'язків між рейтингом студентів та ознаками пізнавальної активності. Для цього було використано кореляційний аналіз, результати якого засвідчують, що існує додатній кореляційний зв'язок між навчальним рейтингом студентів і загальним показником пізнавальної активності ($r = 0,39$), регуляторною ознакою ($r = 0,29$), усвідомленим інтересом ($r = 0,28$) й ефективністю організації процесу вирішення навчальних завдань ($r = 0,43$). Тобто, що вища пізнавальна активність студентів загалом і названі ознаки, зокрема, то вищим буде навчальний рейтинг студентів.

Наступним кроком визначення ролі пізнавальної активності щодо успішності навчальної діяльності студентів було проведення порівняльного аналізу показників «відмінників» (середній бал яких коливався в межах 90–100 балів), «четвірочників» (середній бал яких коливався в межах 89–75 балів) та «трієчників» (середній бал яких коливався в межах 60–74 балів).

Між «відмінниками» та «трієчниками» існують статистично значущі відмінності у проявах таких ознак пізнавальної діяльності, як загальний показник пізнавальної активності ($t = 3,23$), регуляторна ознака ($t = 2,49$), ефективність організації процесу вирішення навчальних завдань ($t = 2,64$) та надситуативна активність ($t = 2,74$). Означені показники у «відмінників» виявилися вищими, ніж у «трієчників». Результати порівняльного аналізу майже збіглися з результатами кореляційного аналізу. Хоча кореляцій-

ного зв'язку між рейтингом студентів та ознакою надситуативної активності не виявлено, у «відмінників» ця ознака значно вища.

Результати порівняльного аналізу показників «четвірочників» і «трієчників» засвідчили, що пізнавальна активність «четвірочників» значно вища, ніж у «трієчників». На це вказує статистично значущий показник t-критерію Стьюдента ($t = 2,07$). Також у «четвірочників» значно вища ефективність організації процесу вирішення навчальних завдань ($t = 2,36$).

«Відмінники» різняться від «четвірочників» лише вищим рівнем розвитку регуляторної ознаки пізнавальної діяльності ($t = 2,55$).

Висновки та перспективи. Підсумовуючи результати емпіричного дослідження, відзначимо, що пізнавальна активність студентів першого курсу загалом нестабільна. Це означає, що вона буде коливатися впродовж усього часу навчання у ЗВО. Отже, це дає можливість активно впливати на неї та підвищувати якість професійної підготовки. Лише дві ознаки пізнавальної активності студентів («самостійність у вирішенні навчальних завдань» та «інтеграція навчального матеріалу в життєвий досвід») можна назвати відносно стабільними. Отже, вони можуть стати підґрунтям для підвищення пізнавальної активності студентів-психологів.

Варто враховувати, що деякі студенти негативно оцінюють у собі такі ознаки: регуляторна ознака, усвідомленість, ефективність організації процесу вирішення навчальних завдань, надситуативна активність, комфортність навчальної діяльності. Отже, ці ознаки потребують уваги та корекції.

Академічна успішність студентів-психологів першого курсу за результатами кореляційного аналізу прямо залежить від їхньої структури пізнавальної активності, а саме від домінування регуляторної ознаки, усвідомленого інтересу й ефективності організації процесу вирішення навчальних завдань. Це твердження також підтвердили результати порівняльного аналізу показників груп із рейтингом «60–74 бали» та «90–100 балів». У «відмінників» рівень регуляторної ознаки, усвідомленого інтересу й ефективності організації процесу вирішення навчальних завдань був значно вищим. Водночас саме регуляторна ознака пізнавальної активності найбільше впливає на високу академічну успішність студентів-психологів.

Перспективою наших подальших досліджень уважасмо визначення впливу мотиваційно-вольової сфери особистості студента на успішність навчання та її зв'язок із пізнавальною активністю.

Література

1. Аристов Л. П. Активность учения школьников. Москва: Просвещение. 1968. 192 с.
2. Веретенко Т. Г. Шляхи підвищення активності навчально-пізнавальної діяльності студентів. http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/ped_2008_1/2008-26-06/veretenko.pdf, 2008.
3. Виноградов О. Г. Академічна успішність: комплексний підхід до побудови передбачувальних моделей. *Наукові записки НаУКМА. Том 188. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2016. С. 46–49.
4. Горшкова О. О. Формирование познавательной активности студентов технических вузов как средство подготовки к инновационной деятельности. *Фундаментальные исследования*. 2006. № 7. С. 71–74.
5. Жуков Ю. Ю. Методика исследования признаков познавательной активности студентов вузов физической культуры. *Ученые записки университета имени П. Ф. Лесгафта*, 2013. № 5 (99). С. 51–58.
6. Жуков Ю. Ю. Познавательная активность как фактор успеваемости студентов вузов физической культуры. *Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта*. 2013. №9 (103). С.44–50.
7. Жукова О. С. Формування пізнавальної активності студентів при застосуванні в навчальному процесі нових інформаційних технологій. <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-06/08zostep.pdf>, 2008.
8. Малкова Е. В. Культура интеллектуального труда: организация эффективной учебной деятельности студента. Пермь: ФГБОУ ВПО «Пермский государственный национальный исследовательский университет», 2012. 57 с.
9. Мачушник О. Л. Особливості пізнавальної активності студентів-психологів. http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/ped_2008_1/2008-26-06/vyshpolska.pdf, 2008.
10. Махмутов М. Й. Проблемное обучение: Основные вопросы теории. Москва: Педагогика, 1975. 137 с.
11. Ребенок В. М. Особливості формування пізнавальної активності студентів у навчальному процесі ВНЗ. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 113. С. 193–196.
23. Шамова Т. И. Активизация учения школьников. Москва: Педагогика. 1982. 209 с.